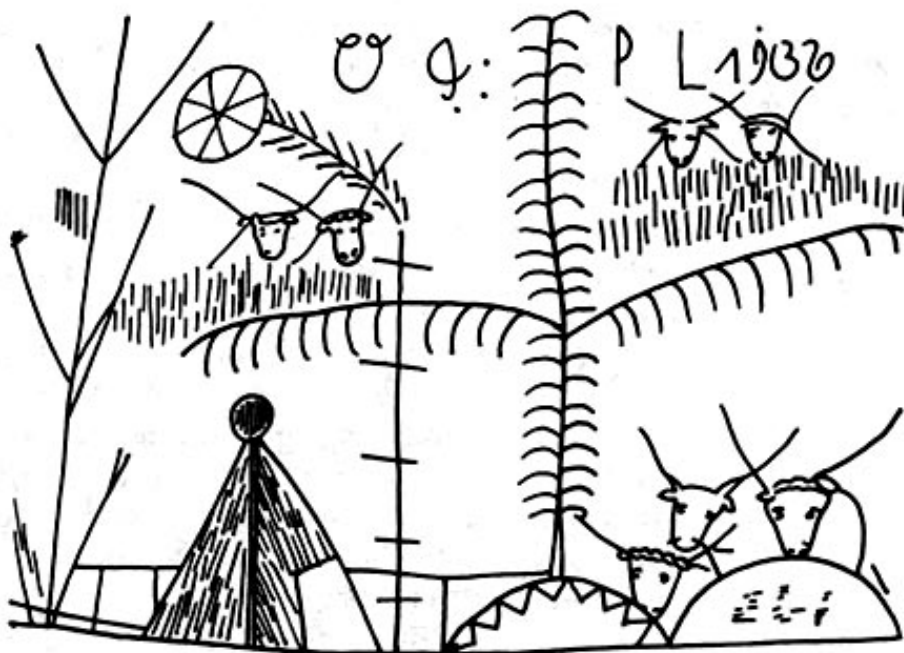

SÁMÁNOK ÉS TÁLTOSOK

TARTALOM

MAGYAR MITOLÓGIA

SAMANIZMUS

TÁLTOS

MAGYAR MESE ÉS MONDAVILÁG

A CSODASZARVAS

AZ ÉGIG ÉRŐ FA

SZÉP CERCERUSKA

ERŐS JÁNOS

SZÉP PALKÓ

RÓZSA KIRÁLYFI

HAMMAS JUTKA

A TÁLTOS KECSKE

A VÖRÖS TEHÉN

TÁLTOS JANKÓ

A DESZKAVÁRI KIRÁLYFI

HAMMAS GYURKA
SÁRGÁ KICSI KÍGYÓ
FEHÉRLÓFIA

ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK, SZÖVEGEK ÉS VERSEK
BETEGSÉGBEN
MOSDÁS KÖZBE
ÉG SZÜLTE FÖLDET
IDE NEM MER SEMMI ROSSZ...
POGÁNNAK MARKÁTU' ("Fölajánlás")
ALUSZTOK-E BOLDOGOK?
JÉZUSNAK SZENT VÉRE
NEM A RÓZSA
AZ AZ ASSZONY MÁRIA
KÖSZÖNTŐK
REGÖSÉNEK
JÚLIA SZÉP LEÁNY (A mennybe-vitt lány)

MAGYAR MITOLÓGIA

A magyar néphit, a népmesék, a mondák, az archaikus népi imák és ráolvasások, valamint a népművészet és a népszokások alapján rekonstruálható mitológiai elképzelések rendszere. Hasonlóan más európai népekhez (pl. a szlávokhoz), a magyarban sem maradtak fenn kimondottan mítosznak tekinthető szövegek, de a rendelkezésre álló töredékes adatok segítségével meg lehet kísérelni a hajdan volt rendszer helyreállítását. Az ilyen rekonstrukció módszertanilag megalapozható, s hogy ez a munka nemcsak elméletileg lehetséges, arra jó példa a BALTI MITOLÓGIA és a SZLÁV MITOLÓGIA, amelyek tipológiailag és a társadalmi fejlődés szintjét tekintve is sok hasonlóságot mutatnak a magyarral, hiszen mindhárom esetben a parasztság őrizte meg folklórában a mitologikus elképzeléseket.

A M. régi állapotának és szerkezetének megismeréséhez a többi finnugor nép mitológiája és istenrendszere kellene hogy mintául szolgáljon. Sajnos azonban a magyar anyag erre nem ad lehetőséget, mert teljesen eltér a többi finnugor, de még a nyelvileg legközelebbinek tartott obiugor anyagtól is. Ez azzal magyarázható, hogy a legközelebbinek tartott nyelvrokonainktól is már több ezer éve elvált a magyarság, és megszűnt minden nyelvi, ill. kulturális kapcsolat.

Mivel a magyar néphit anyagában nincsenek olyan korai szövegek, amelyeket a kutatás joggal tart a mítoszteremtő korok termékének (mint pl. az északi népek sagái vagy a Nárt-eposz), ezért a közvetett forrásokra kell támaszkodni. A mitológiai adatok forrásai lehetnek: a régészeti leletek, az antik szerzők magyarokra vonatkozó adatai, a középkori történeti krónikák elbeszélései, az írott források, köztük az elmúlt századok irodalmi hagyatéka és végül a folklór. Azért kell hangsúlyozni szóbeli néphagyomány, a szokások és a népművészet, különösen a fadarabok és a hímzések ornamentikájának forrásértékét, mert mindezek a kulturális

"nyelvezetek" a sokféle idegen hatás ellenére is meg tudták őrizni a hajdani mitologikus gondolkodás egyes elemeit. Különösen becsesek azok a 19. sz.-i mitológiai munkák, amelyeknek szerzői tudatosan gyűjtötték a korabeli folklórt.

A források sokfélesége miatt a rendelkezésre álló adatok minősége nem egyforma, e források nélkül mégsem lehet a magyar néphittörténeti rétegeit felderíteni. A rekonstrukció egyik problémája éppen az, hogy a rendelkezésre álló adatok lényegesen befolyásolják azt a képet, amit kialakítunk. Az egyes forráscsoportok figyelmen kívül hagyása pedig jelentősen változtatna a magyar néphit történeti képén. További nehézségeket jelent, hogy népünk a 11. sz.-ban áttért a keresztény hitre, és az új vallás fogalmait a nyelvben régóta meglévő, többnyire ótörök eredetű szavakkal fejezték ki (így pl. böjt, áldás, átok, gyón).

Érdekes vonása a magyar néphitnek az is, hogy az egyes mitikus (vagy pseudomitikus) alakok, a történetek főhősei mennyire kötődnek a folklór egyes műfajaihoz, ill. egyes forráscsoportokhoz. Pl. a föld alatti világ hetes rétegezettségére csak bizonyos ráolvasásszövegek utalnak (a föld hét csínja), vagy a hiedelemmondákon kívül a boszorkányperekből tudhatunk meg a legtöbbet a magyar boszorkányhiedelmekre vonatkozóan. A magyar mitológia legrégebb történeti rétegeiről szólva a régészetet kell elsősorban segítségül hívni. Így pl. a honfoglalás kori lovas temetkezés (és egyes krónikák említései) alapján a loáldozat szokása a rendszer fontos elemének tekinthető. A temetőket megfigyelhetően vízen túlra telepítették, a sírokat pontosan betájolták, kelet felé fektették a sírba a halottakat, akikkel együtt temették el mindennapi használati tárgyaikat és személyes holmijaikat. Mindezek fontos tipológiai jellemzők lehetnek az összehasonlító vizsgálatok során.

Nyoma van a krónikáinkban bizonyos totemisztikus mítoszoknak: nevezetes a turulokhoz (hatalmas, sashoz hasonló madár) kapcsolódó történet szerint az Árpád-házi uralkodócsalád ősanja egy turulmadártól esett teherbe. Egy másik mítosztöredék a csodaszarvast üldöző testvérpár, Hunor és Magor történetét, feleségszerző kalandját, vagyis a nemzetségalapítás eseményeit mondja el. Az égi eredetű csodaszarvas motívuma pedig megjelenik a sok ősi mitologikus elemet tartalmazó regősénekekben is.

A hazai kutatás egyetért abban, hogy a honfoglalás kori magyarság mitológiai világképének alakításában fontos szerepe volt a samanizmusnak. (Ennek nyomait kutatta Diószegi Vilmos ma már klasszikusnak számító művében, A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben c. monográfiájában.) A SÁMÁNMITOLÓGIA elemei túléltek az évszázadokat; a magyar néphit szinte napjainkig megőrizte azokat a motívumokat, amelyeknek legjobb párhuzamai a szibériai népek körében találhatók meg. Így pl. a magyar sámánjelölt is betegség útján, tehát passzívan, mintegy akarata ellenére válik "tudóvá", de meg kell szenvednie a tudásért (lásd a "feldarabolás" motívumát; meg kell másznia az égig érő fát). Sámán eleve csak az lehet, aki már születésétől fogva valamilyen jelet visel (pl. foggal vagy burokban született - ez a hiedelem összefügg a szibériai sámánok "felesleges csont" - képzetével). Ami a sámán felszerelését illeti, a magyar néphit rosta vagy szita alakjában őrizte meg a sámándob emlékét, de fellelhető az agancsos fejviselet, a sámánlétra (mint égig érő fa) és az eksztázis emléke is. A viaskodó táltos bikákról szóló hiedelemmondák és a regősének refrénje ("haj regő rejtem") szintén fontos adalékok és bizonyítékok egy valamikori samanisztikus világkép megismeréséhez.

A magyar népi mitológia (a kutatás újabb szóhasználata szerint népi hitvilágnak nevezzük) szerkezetét különféle szempontok szerint lehet meghatározni, mint ahogy a különböző népek mitológiái (istenrendszerei) egymástól merőben eltérő szintek (isten- és szellemcsoportok) meghatározását teszik lehetővé. A következőkben előbb az egésznek keretet adó világképpel foglalkozunk, majd a magyar istenképzet ismertetése után sorra vesszük azokat a természetfeletti szellemlényeket, amelyek a magyar néphitben szerepelnek, végül a természetfeletti képességű személyekhez fűződő hiedelmeket ismertetjük. Az ilyenfajta rekonstrukció csak egy a lehetségesek közül, és az adott keretek között nem térhet ki minden részletre.

A világkép rendezőelve három világra osztja a mindenséget, a felső, a középső és az alsó vagy túlvilágra. A felső az isten(ek) és a megszemélyesített bolygók (Nap és Hold), a csillagok világa. A középső az ember lakhelye, de itt működnek természetfeletti lények (különféle kísértetek, erdei és vízilények), és itt fejtik ki tevékenységüket a természetfeletti képességű emberek is (TÁLTOS, BOSZORKÁNY-ok).

A magyar népmesék segítségével rekonstruálható mitológiai világképben központi helyet foglal el az égisz fa vagy tetejetlen fa (VILÁGFA) képzete, amely összeköti az eget és a földet, vagyis az istenek felső világát és az emberek életének színterét, gyökerei pedig a föld alatti világba nyúlnak (ill. a tövéből tátongó lyukon lehet lejutni a sötét, föld alatti világba). Ezt a hatalmas fát csak a sámáni képességekkel rendelkező hős (a kis kanászbojtár) tudja megmászni, hogy eljusson a Hold és a Nap házába (ezüst-, ill. aranykastélyába). Egyes meseszövegek szerint ez a fa gyümölcsöt (aranyalmát) terem, de a termést a tündérek minden éjjel eltüntetik. Más mesetípusokban egy hatalmas sas fészkel az égisz fa ágai között, vagy a sas fiókait megmentő hőst magát hozza fel egy hatalmas griffmadár az alvilágból a föld felszínére, a fa tövéhez, ahonnan kalandos útjára elindult. Mindezeket a motívumokat egyes kutatók összefüggésbe hozzák az alsó, ill. a felső világba tett sámánutazás (SÁMÁNMITOLÓGIA) képzetkörével.

Az eget elérő hatalmas fa, egyes elképzelések szerint, oszlopként tartja a világra sáterszerűen boruló égboltot (vagy üstnek is képzelték az eget), amely néhol lyukas, s ettől vannak a csillagok. Az égnek felettünk hét vagy kilenc rétege van, s ezek a rétegek megfeleltethetők az égisz fa ágainak, amelyeknek száma ugyanennyi. A fa ágai közé képzelték el a Napot és a Holdat. Ez utóbbit a ráolvasásokban férfiként említik ("új Hold, új Király..."), míg a Napot az istenanya megszemélyesítőjének tartják, tehát a női princípiummal azonosítják ("napba öltözött asszony").

A Naphoz fűződő népi vallási gyakorlat egy hajdani Nap-tisztelet feltehető emlékét őrzi. Vannak fontos adatok, amelyek szerint egyes népcsoportok archaikus folklórában (pl. a moldovai csángóknál és a kunoknál) megtalálták a reggeli napköszöntő imákat és gesztusokat. A gyimesi csángók körében egy korábban nem ismert mitologikus alak (Babba Mária) feltehetően a keresztény Mária-kultusz és egy korábbi pogány női istenség szinkretizmusából keletkezett mitologikus lény.

A Holdnak elsősorban a népi gyógyításban volt szerepe, bizonyos esetekben a ráolvasások mágikus erejét vélték erősíteni azáltal, hogy holdvilágnál végezték a cselekvést. A holdfoltokról

azt tartották, hogy Szent Dávid hegedül és Cicelle táncol, de ismert egy másik (feltehetően pogány eredetű) magyarázat is: egy pásztor alakja látható a Holdon. A Tejútnak többféle elnevezése ismert a magyar néphitben: Szalmás út, Öreg Isten országútja, az Úristen vagy Jézus urunk országútja, azonkívül Csaba királyfi útja. Mindezek az elnevezések (általában csillagnevek) egykori mitologikus szűzség kivonatát őrzik vagy őrizhetik. Ismert egy égitestfaló mitikus lény neve (MARKOLÁB) a magyar néphitben, ennek tulajdonítják a nap-, ill. holdfogyatkozást.

Az éggel, ahol a mennyország található, szemben áll a pokol, az alvilág, vagyis a világkép harmadik része. A menny (a szó eredete bizonytalan) a fényesség birodalma, valahol fenn, oda azoknak a lelke kerül, kik tisztességesen, emberségesen viselkedtek földi életük során. Ezzel szemben a pokol (szláv eredetű szó a magyarban) a sötétség birodalma, ahová a gonoszok jutnak. Feltehetően a keresztény tanításoknak és még régebbi dualisztikus elképzeléseknek az összeolvadása észlelhető a magyar néphitben. A pokol mélyen a föld alatt van, a föld alatti világ ugyanúgy többszintű, mint az égi rétegek ("a föld hét csínja").

A magyar másvilágképzetek érdekes kettősséget mutatnak (bár ebben sem egyedülálló a magyar mitológia), nevezetesen, hogy világosan megkülönböztethető az alvilág és a túlvilág oppozíciója. Míg az előbbit inkább a pokolra, az elkárhozottak lakhelyére értik, addig a túlvilág semlegesebb elnevezés, és valamiféle vízentúli világot jelöl, általában a halottak tartózkodási helyeként használva a szót. A világképben tehát megtalálható egy vertikális és egy horizontális oppozíciópár a földvilág- és másvilágképzetek szintjén.

A világképhez kapcsolódva kell szólni az emberi világ keletkezését megmagyarázó mondákról. Ezek nagyrészt a Bibliához kapcsolódó keresztény hagyomány köntösében maradtak ránk (lásd Nagy Ilona és Lammel Annamária gyűjtéseit). Ritka kivétel egy egész Euráziában ismert szűzsétörédék a föld teremtéséről, pontosabban a földnek a víz alól való felhozásáról (a teremtő segítője teszi ezt, aki lehet ördög, vagy mint az adott hiedelemmondában, LIDÉRC).

A magyar mitológia nem létező istenpanteonjának fő alakja a többféleképpen megnevezett teremtő, az ISTEN vagy az Úr (a leggyakoribb népi szóhasználatban az Úristen, de neve ismert az Öregisten, Jóisten, Atyaisten összetételben is). Ő a világ ura, a legfőbb irányító lény, aki kezében tartja az ember és minden élőlény sorsát, segítő és igazságos, de büntet is. Mindezek a tulajdonságok egy általános istenfogalom jellemzői lehetnek, legyen az pogány vagy keresztény eredetű. Mindenesetre érdekes, hogy nincs külön kultusza, noha van külön mondaköre, és maga a szó is inkább minőségjelző közszó (pl. istencsapása - utalás sorsirányító funkciójára). Az égben lakozik, ahonnan bizonyos mértékig passzívan figyeli a világ folyását, noha más mitológiákhoz hasonlóan neki tulajdonítják a főisteneket jellemző villámszóró funkciót (vö. "istennyila"=villámcsapás, MENNYKŐ).

Az istenek nevének eredetét nyelvészeink sem tudták megnyugtatóan megfejtetni (egyes orosz kutatók a közelmúltban felvetették az ómagyar ise, "atya" és ótörök tengri, "isten, ég", vagy a hettita Istanu alakból kiinduló magyarázás lehetőségét - Helimskij-Ivanov).

Az istennel együtt vesz részt a teremtés munkájában az ÖRDÖG, mint a mitológiák demiurgosza, tőle származnak az embereknek kellemetlenséget okozó lények (pl. a légy, a

tetű, a bolha és más hasonló). Lakhelye a pokol, az ő birodalma a föld mélyén található, ahová az elkárhozott lelkek kerülnek. A köznyelvi használatban mindenfajta gonosz megtestesítőjének tartják (már a 16. sz.-tól vannak erre adatok - Bornemissza Péter). A főistenhez és ellenfeléhez világosan szemben álló tulajdonságpárok rendelhetők (isten=fenn, jó, világos; ördög=lenn, gonosz, sötét). A szovjet kutatók - Erliket, az alsó világ urát tekintik a magyar ördöghöz hasonlóknak.

Az észak-eurázsiai népek mitológiáiban a legtöbb esetben a férfinemhez tartozó és szemben álló főistenpárhoz nők is kapcsolódtak, de legalább egy istennő. A magyarok istenének nincs felesége, de egy talányos elnevezés mégis arra utal, hogy valamikor lehetett a rendszerben egy fontos funkciókat beteljesítő, nagy tiszteletnek örvendő istenanya, a **BOLDOGASSZONY** vagy Boldoganya. A néphitnek ez az alakja feltehetően a honfoglalás előtti és a keresztény képzetek szinkretizmusának az eredménye, vagyis a szülést segítő, életadó istenasszony összevethető az obi-ugor Kaltes asszony, másfelől pedig a keresztény Mária mint istenanya alakjával, akinek állandó díszítőjelzője volt a "bildog, boldogságos". Az istennő neveiben az oszét eredetű asszony szó és az anya is azt jelzi, hogy valakinek a felesége, asszonya, vagyis hogy volt férje, s ez pozitív tulajdonságaiból következően nem lehetett más, mint a férfi főisten.

A magyar néphit természetfeletti lények csoportját összevetve pl. a szlávok, latinok vagy a burjátok istenrendszereivel, azt találjuk, hogy más népek csoportokat, családokat alkotnak - nem így a magyarban. (Véleményünk szerint ez nem a romlás vagy felejtés eredménye, hanem fontos tipológiai jellemző!)

A magyar néphit, noha nem olyan mértékben, mint más finnugor népeké, a természetet szellemlényekkel népesíti be. Így pl. az erdő titokzatos alakok lakhelye, de ezek nem gazdái a természetnek, és nem is istenszerűek, inkább egyszerűen csak ijesztői az arra járó embereknek. Vidékenként változó nevük is megmutatja, hogy nem tartoznak a pogány kori mitológia alaprétégehez: vadöreg (szőrrel borított testű, vad tekintetű öregember), vadleány (meztelenül jár, hosszú haja és körme van), erdei leány, éneklő kisasszony (a székelyföldi magyarok körében).

Az ún. "természeti szellemek" (Pócs Éva megnevezése) másik csoportját a vízilények alkotják. A férfi "víziember" a nagyobb folyók, tavak vagy mocsarak vizeinek lakója, és veszélyes az emberekre, mert lehúzza őket a víz alá (alakja talán összevethető más finnugor népek vízilényeivel, VIT-KAN; VEGY-AVA). A női vízilények neve sellő, akiket szép és ifjú leány alakjában képzeltek el; a vízben élnek, haltestük van deréktól lefelé.

Az időjárás változásait a mitologikus tudat gyakorta egy-egy istenség közvetlen beavatkozásának tekintette, s a különféle jelenségeket (szél, eső) külön-külön személyesítette meg (pl. a lengyel Pogoda vagy a görög Zephürosz). A magyar néphitben csak igen kevés adatot találunk idevonatkozóan. Ilyen mégis a SZÉLANYA, akit öregasszony alakjában képzeltek el; a szeleket őrizi, kiengedi egy barlangból. A népmesékben a világfa ágai között tanyázik. "Időjárásdémonnak" tekinti újabban a kutatás a SÁRKÁNY alakját, amely a népmeséknek és a hiedelemmondáknak gyakori szereplője, mint a hős ellenfele, ill. segítője. Megjelenési formája (hét-, kilenc-, tizenkét fejű) nem különbözik más népek sárkányalakjától. Érdekes viszont, hogy maga a szó ótörök eredetű átvétel a magyar nyelvben.

Van a magyar néphitben néhány olyan terminus, amely többféle démonikus lény megnevezésére alkalmas: a szellem, a lélek és a kísértet. Szellemnek neveztek mindenfajta testetlen mitikus lényt. Az elnevezés mitopoétikai mélyrétegeiben a szélszerűnek elképzelt mitikus lények csoportja húzódhat meg. Ehhez hasonló típusú a lélegzet jelentésű szavak csoportjából származó lélek terminus, melyet elsősorban a megholtak testét elhagyó megfoghatatlan szubsztancia jelölésére használtak. A finnugor népek több lélekképzetet ismertek, a többi között egy olyat, amelyik elhagyhatja az ember testét akkor, amikor alszik vagy amikor révületbe esik (vö. ört, URT a volgai finnugor népeknél). A moldvai csángók körében szintén feljegyeztek olyan hiedelemmondákat, amelyek az embert dongó alakjában elhagyó lélekről szólnak.

A kutatás pszeudomitikus lényeknek tekinti a néphitnek azokat az alakjait, amelyeknek csak a nevét ismerjük, de pontos megjelenési formájukat nem, ill. a különböző elbeszélések nagyon is eltérő leírást adnak róluk. Ilyenek a "fiktív" betegségdémonok: a fene, a guta, a nyavalya, amelyek többnyire fenyegető, rosszat kívánó szólások formájában maradtak fenn a mitopoétikai tudatban a mai folklór elemeiként.

Ismert a néphitben néhány ijesztő lény, melyeknek alakja nehezen körülírható, nevük is csak egy közszó (pl. ilyen a kísértet és a halál), de van olyan mint a LIDÉRC, amely többféle alakban is megjelenhet, és ezekről az alakváltozatokról gazdag hiedelemmondai anyag tudósít. A lidérc az "ördögszerető" egyik típusa a magyar néphitben, de a hozzá fűződő hiedelmek gazdag választéka azt mutatja, hogy alakjában sokféle mitikus motívum keveredik (a többi között tüzes farkú repülő csillag, bolygó lidércfény, kísértet, hazajáró halott, gazdagságot hozó lény). A lidérc nevének eredete és etimológiája ismeretlen, mint ahogy a legtöbb magyar gyermekijesztő szónak sem ismerjük az eredetét. Van a magyar néphitben egy meglehetősen népes hiedelemlény-csoport, amelynek egyetlen funkciója az egészen kicsi gyermekek ijesztése, ha túlságosan hangosak, helytelenül viselkednek vagy nem akarnak aludni. Leggyakoribb neveik: bubus, mumus, bankus, bönkös, böbös, kankus, kunkos, kankas, kókus, mókár, mákus, mumák, mummu, mammó, hemmes, mankuj, vankuj. Lényegében ezeknek a lényeknek csak a nevük ismeretes, amelyet egy rövid, ijesztő értelmű mondatban használnak: "Elvisz a ...!" - "Jön a ...!" Megjelenésükről, alakjukról semmit se tud a néphit, annak ellenére, hogy az egész magyar nyelvterületre kiterjedt igen alapos gyűjtés áll rendelkezésünkre. A több ezer adatból kiviláglik, hogy az egyes ijesztő szavak használata csak egy bizonyos, jól körülhatárolható néprajzi csoporthoz kötődik (pl. a kókó a palócok körében, a kókus csak Szabolcs-Szatmárban, a mókár és a bankus pedig csak a kunok lakta vidéken használatos). Noha gyermeknyelvi kifejezésről van szó, a hangalaki változatok nagy száma és az országos elterjedtség egy valamikori (erős negatív tulajdonságokkal bíró) mitológiai lény emlékét sejtetik. Különösen a bubus-, mumus-, mummuszerű fonetikai alakok, valamint a rézfaszú bagoly és a vasorrú bába nevű alakok összehasonlító mitológiai vizsgálata hozhat érdekes eredményeket.

A népmesei, ill. mondaszövegekben szintén megjelennek különféle pszeudomitikus alakok, ezeket szokták általában a mitológiai rendszerek alsóbb szintjein elhelyezni. A magyarban ilyen a MANÓ, a TÖRPÉK, az ÓRIÁS, TÜNDÉR-ek és a BOSZORKÁNY. Az első két alak alacsony növésű, de roppant erős, hosszú hajú és szakállú, furfangos lény, és társukkal, az óriással együtt csak a népmesékben szerepelnek. Ez utóbbiak távol, valahol a világ peremén, hegyek között élnek, míg a törpék és manók az erdőben vagy a föld alatt, ezzel kapcsolatos kincsőrző

funkciójuk.

A mitológia alsó szintjeinek lényei lakhelyüket tekintve kívül élnek az emberi világ kultúrkörén, a természeti környezet (erdők, barlangok, hegyek, tavak, lápok, vizek) adja életterük keretét. A nőnemű lények közül a legismertebbek a tündérek, akiket jó szándékú és csábosan szépséges lénynek rajzolnak népmeséink és mondáink. Jellemző, hogy palotáik a víz alatti, örök boldogságot árasztó birodalomban vannak. A név etimológiáját nem derítette ki biztosan a nyelvtudomány, de hasonló mitológiai névadásra ismerünk példát, amikor maga a közszó jelentése jelzi az alak legfőbb tulajdonságát (ez esetben a tündöklés, ragyogás, elbűvölés jelentéskörét).

Míg a tündér a mitológia alsó szintjének szép, fiatal vízben lakozó lény, negatív tulajdonságokkal felruházott ellenpárjának minden bizonnyal a BÁBA tekinthető, melynek alakját meséink csúnya, rosszakarató öregasszonynak rajzolják.

A mitológiai rendszer részének tekinthető a történeti epikus hagyomány rendkívüli hőseinek csoportja, akikről sok esetben azt sem lehet egészen pontosan tudni, hogy valóban éltek-e, s hogy valóban velük történtek-e meg azok a csodás és alig hihető események. Ilyen mitikus elemekkel átszőtt hagyomány kapcsolódik a nagy erejű Botond vitézhez, Lehel kürtjéhez, Szent László király küzdelméhez (ez utóbbit középkori templomfreskók őrizték meg napjainkig), de Toldi Miklós alakjához is. A szájhagyomány nemzetségalapító ősei mitikus hősökké lesznek az idők folyamán, és beépülnek a nép tudatába. A mítosz a történelem kezdetéről mesél, a történelmi hősök pedig lassan mitikus alakokká lesznek (pl. Mátyás király) a múlt időben. A közösség számára az a fontos ebben a folyamatban, hogy azonosítani tudja magát a mitikus történelem (vagy a történelmi mítosz) hőseivel, identitáserősítő funkciója van minden rekonstruált vagy igaznak vélt mitológiai rendszernek.

SAMANIZMUS

A lélekhitnek az a változata, amely szerint vannak természetfeletti lények, akik a közönséges halandókat már születésük előtt arra választják ki, hogy emberfeletti képességű személyekké, sámánokká legyenek. Ezek már azzá születtek, ami abban nyilvánul meg, hogy a mindennapi emberekhez viszonyítva bizonyos jelekkel, és pedig a normálisnál több csonttal (pl. foggal, fogsorral, hat ujjal) jönnek a világra. Tehát nem az lehet sámán aki akar, mert nem a sámán kap szellemeket, hanem a természetfeletti lények választják ki őt, még megszületése előtt. A kiválasztott serdülő korában, a nemi érettség beálltának időszakában váratlanul heveny idegbajba esik, mi hisztérikus rohamokkal, ájulásokkal, látomásokkal és más hasonló jelenségekkel jár együtt, ami néha heteken keresztül kínozza, és ugyanilyen váratlanul - az egyik roham idején vagy álmában - megjelenik az őt kiválasztó szellem, és bejelenti választását. A sámánképesség elnyeréséhez múlhatatlanul szükséges a hívás. Általános, hogy a felszólított nem akarja elvállalni a hivatást. A kiválasztó szellem azonban ígéretésekkel csábítja, ha így sem ér célt, kínozza a kiválasztottat. Ez az ún. "sámánbetegség" hónapokon, esetleg éveken át gyötri, vagyis mindaddig, amíg el nem fogadja a kényszerű hivatást. Sok hagyomány szól arról, hogy a jelölt inkább halálra kínoztatta magát, de nem fogadta el a

sámánságot. Ha a jelölt engedett a kényszernek és sámán lett, akkor huzamos ideig aludt egyfolytában (három, hét, vagy háromszor három napig). A huzamos alvás idején a szellemek a jelöltet feldarabolják, és átszámolják a csontjait, tehát ellenőrzik, valóban rendelkezik-e a "felesleges csonttal". Ha igen, sámánná vált. Némely népnél (pl. mongolok, madzsutungúzok) még fel is avatják a sámánt: bemutatják a természetfeletti lényeknek: jelképesen felmászik az "égig érő fára", vagy az azt jelképező hágcsóra (világfa). A jelölt - aki lehet férfi vagy nő - ezzel sámán lett. Feladatát a természetfeletti lényekkel való tetszés szerinti és közvetlen érintkezés alapján éri el. Vagyis a sámán akkor teremtheti meg azokkal a kapcsolatot, amikor az számára szükséges és nem kell valami médiumszerű közvetítőt közbeiktatnia. A természetfeletti lényekkel kétféle módon érintkezhet: vagy azok költöznek belé, vagy a sámán megy a birodalmukba. Ilyen módon teljesítheti feladatait, vagyis megtudhat térben és időben távoli dolgokat, ill. gyógyíthat. A sámánszertartás szinte színházi dráma. A szertartás helyeül szolgáló sátor a színház: a tűz körül tér, ahol a szellemnek idézése folyik, a színpad; a sámán énekével láttatja, teremti meg a színpadot; a színész - a sámán - nemcsak díszletező, hanem táncos, sőt zenekar is: nemcsak a dob verése szolgáltatja a zenét, hanem a rajta és a sámánköpenyen levő fémfüggők, csengők megfelelő ütemű rázása is. A sámánszertartás minden drámánál magával ragadóbb, mert a néző ezt a cselekményt nemcsak látja, hallja, de mélyen hiszi is. - A sámán sajátos viseletben végzi ezt a szertartást. Az öltözet rendszerint állatot jelképez, vagy agancsos vagy szárnyas állatot. Ennek megfelelően a fejviseletet agancsok vagy tollak, a lábbelit pedig hasított paták vagy karmok díszítik. Az utóbbi esetben a köpenyujjakról csüngő sűrű szövetszalagok a szárnyakat jelzik. Van olyan nép, ahol a köpenyt emberi testrészek jelképei fedik. Nemcsak a csontokat ábrázolják így, hanem pl. az emlőt, a fejviselet homlokszalagján az arc egyes részeit is. - A fenti ismérvek kizárólag a szibériai népek samanizmusát jellemzik. Van olyan vélemény, hogy régen az európai népek is ismerték az afrikai és az amerikai őslakókra pedig ma is jellemző. Ezeknél a népeknél azonban a medicin man varázslóvá válása lényegében más: hiányzik a samanizmust jellemző kiválasztottság és kényszer mozzanata: a varázsló ui. maga akar és lehet azzá. - A magyarok kereszténység előtti hite a samanizmus volt. A samanizmus a bronzkorban - a sziklarajzok alapján - már kimutatható.

TÁLTOS

A magyar népi hitvilág természetfeletti erejű személye, aki a természetfeletti lények rendelése következtében lett táltossá. Ez már születéskor megnyilvánult, mert jellel jött a világra. Ez a jel a fölösszámú csontban mutatkozott meg, mert a táltos foggal, ill. tíznél több ujjal született. Már gyermekkorban eltért viselkedése az átlagtól: igen sokáig szopott, kevés szavú, csendes magaviseletű, szótlan, zárkózott, félrevonuló, sőt néha búskomor volt, de korához mérten rendkívül erős. A hetedik év jelentős volt az életében, addig ellophatták a fogát és akkor nem lett táltos képessége, vagy akkor eltűnt a szülői háztól, mert elvitték a táltosok, tehát táltossá lett. Néhol vizsgát kellett még tennie: Hajdú-Biharban fa "ágát-bogát", Nagyszalontán létrát kellett megmásznia. Sajátos volt a tápláléka: tejen, másodsorban tojáson élt. Mindent tudott, jövendölt, megmondta, hol van kincs a földben, jégesőt, vihart okozott és oszlatott, testét nem fogta golyó. Jellemző tevékenysége a viaskodás: a táltosok kerek (vas és tüzes kerék), különböző színű lángok (kék és vörös), ellentétes színű csődörök (szürke és pej), leginkább

pedig bikák (fekete, füstös és fehér szőke) alakjában viaskodtak. A viaskodás célja az időjárás eligazítása, jóra vagy rosszra fordítása. Előre tudták, hogy hol, mikor, milyen alakban és kivel kell megvívniuk. A táltoóképzet a magyarság etnikus sajátossága és a pogány magyar hitvilág, ill. a samanizmus emléke.

forrás és folytatás:

<http://mek.oszk.hu/00200/00239/00239.htm>